

หัวใจของห้องสมุด

ลักษณะทางกายภาพทั้งภายในและภายนอกตัวอาคาร

สมาคมไทยสร้างสรรค์ ดำเนินงานห้องสมุดเด็กและครอบครัวมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ผ่านประสบการณ์การลองผิดลองถูก จนสามารถถ่วงนกรองประสบการณ์การทำงานห้องสมุดเด็กได้อย่างชัดเจน คุณธีรพงศ์ ธนินธุ์เวรน์ เลขานุการและผู้อำนวยการสมาคมไทยสร้างสรรค์ ให้ข้อเสนอแนะต่อการทำห้องสมุดเด็กให้มีชีวิตชีวไวเป็นข้อๆ ดังนี้

สร้างอาคารอย่างไร

อาคารสำหรับห้องสมุดเด็กไม่จำเป็นต้องใหญ่ เพราะเด็กๆ มักไม่ค่อยชอบอยู่ในห้อง อาคารขนาด 6x8 เมตร หรือ 5x8 เมตร ก็น่าจะพอแล้ว แต่ต้องเปิดพื้นที่ให้เด็กๆ วิ่งเข้าออกได้สะดวก การทำประตูด้านหน้าให้ใหญ่และใช้ประตูเลื่อนจะช่วยให้ไม่มีสิ่งกีดขวาง เพราะบานประตูถูกสอเด็เก็บขีดข่วน นอกจากนั้นควรทำประตูด้านข้างให้เชื่อมกับพื้นที่นั่งนอนอ่านหนังสือหรือที่เล่น (รวมทั้งกระบะทราย)

พื้นที่ด้านข้างนั้นมีความจำเป็นมากเพราะเป็นพื้นที่สบายให้นั่งๆ นอนๆ และวิ่งเล่นได้โดยรอบ ห้องสมุดที่เด็กรู้สึกสนุกจึงต้องมีระเบียบรอบตัวอาคารทั้งสี่ด้าน และกว้างพอที่จะวิ่งเล่นกันไปมา โดยมากจะกว้างไม่น้อยกว่า 180 cm. ถึง 2.5 m. แล้วต้องมีชายคายื่นยาวออกมาคลุมไว้จะช่วยได้ในเวลาฝนตกแดดออก

การทดลองจัดพื้นที่เป็นระเบียบไม้ล้อมรอบต้นไม้รอบๆ อาคารห้องสมุดถือเป็นสิ่งจำเป็น เพราะจะช่วยให้ห้องสมุดมีความเป็นบ้านในสวนที่ทุกคน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่รู้สึกสบาย จะนั่งคุย นั่งเล่น นอนอ่านหนังสือก็ได้ ส่วนประสบการณ์จากภาคใต้ทำให้ได้ทราบว่าระเบียบไม้อาจจะไม่เหมาะกับภาคนี้เพราะฝนตกชุก จึงควรติดตั้งพื้นที่แห้งในร่มจะเหมาะสมกว่า

ทำไมต้องวางหนังสือไว้รอบ

แรกเริ่มสมาคมฯ มีหนังสือเพียง 200 เล่ม ดังนั้นการวางหนังสือไว้รอบจึงเป็นทางออกที่ช่วยให้ดูมีหนังสือจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าเป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยดึงดูดเด็กๆ ได้ดีเพราะปกหนังสือภาพส่วนมากมักได้รับการออกแบบมาเป็นอย่างดี มีความสวยงาม ต่อมาสมาคมฯ ได้เรียนรู้เพิ่มเติมว่าการจัดวางหนังสือประจำที่เดิมเสมอนั้นมีความสำคัญมากเพราะเด็กๆ (โดยเฉพาะเด็กเล็กๆ) มักจะหยิบหนังสือที่ตนชอบมาให้พ่อแม่อ่านให้ฟังซ้ำๆ เสมอการย้ายจุดวางหนังสือบ่อยๆ จะเป็นการสร้างความยุ่งยากให้เด็กๆ มากกว่าเป็นผลดี

ที่ตั้งห้องสมุดสำหรับเด็ก

ปัญหาประการหนึ่งของห้องสมุดสาธารณะ คือที่ตั้งอยู่ห่างไกลเกินกว่าสมาชิกเด็กจะเข้าถึง ดังนั้นห้องสมุดจึงควรอยู่กลางชุมชน ในจุดที่การเดินทางมีความปลอดภัย เด็ก ๆ เดินจูงน้องไปเอาได้ ชี้อกรยานไปเองได้ และไม่ควรตั้งสถานที่ ๆ น่ายำเกรง เช่น สถานที่ราชการขนาดใหญ่ เพราะนอกจากเด็ก ๆ ไม่อยากเข้าแล้วผู้ใหญ่ก็ไม่ค่อยรู้สึกสะดวกใจ

เวลาเปิด/ปิด

ห้องสมุดส่วนใหญ่เปิดในเวลาราชการ ซึ่งเด็ก ๆ ไม่ว่างหรือพ่อแม่ต้องทำงาน ดังนั้นห้องสมุดเด็กที่สมาคม จะเปิดจนเย็น เด็กกลับจากโรงเรียนก็สามารถแวะไปอ่านไปยืมหนังสือได้ นอกจากนั้นวันหยุดสุดสัปดาห์ ก็น่าจะเป็นวันเวลาแห่งความสนุกที่เด็ก ๆ ทุกคนอยากไปห้องสมุดก็สามารถไปได้เลย เจ้าหน้าที่ห้องสมุดเด็กส่วนใหญ่จึงหยุดงานวันธรรมดาและทำงานวันเสาร์-อาทิตย์

ห้องสมุดเด็กและครอบครัวคัดหนังสืออย่างไร

ระยะเริ่มก่อตั้งห้องสมุดใน พ.ศ. 2543 สมาคมฯ จัดซื้อหนังสือภาพเป็นจำนวนมาก ซื้อทุกเล่มที่พบเห็นด้วยความเข้าใจว่า การมีหนังสือมาก ๆ น่าจะเป็นการดีและเด็ก ๆ จะสนใจ แต่ผลการทดลองอ่านหนังสือให้เด็ก ๆ ฟังอย่างต่อเนื่อง ทำให้ได้เรียนรู้ว่า แม้จะมีหนังสือเด็กดีพิมพ์จำหน่ายอยู่เป็นจำนวนมากในบ้านเรา แต่ก็มีหนังสือภาพนิทานไม่มากนักที่เป็นสื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสำหรับเด็ก ดังนั้นหนังสือที่เด็ก ๆ ไม่สนุก ภาพไม่ดี ใช้ภาษาผิด ไม่มีความปรานี ใช้ตัวอักษรประดิษฐ์มากเกินไป เริ่มถูกคัดออกจากห้องสมุด ความหวังที่ห้องสมุดจะมีหนังสือภาพ 20,000 เล่ม จึงถูกยกเลิกและหันมาสนใจคุณภาพของหนังสือเป็นหลัก พร้อม ๆ กับที่เจ้าหน้าที่ห้องสมุดต้องเดินสำรวจหนังสือตามร้านอย่างสม่ำเสมอ เพื่อค้นหาหนังสือที่ดีหรือซื้อหนังสือตัวอย่างมาอ่านเอง แล้วอ่านให้เด็ก ๆ ฟัง เพื่อกลั่นกรองว่าวรรณกรรมเป็นอย่างไรเนื้อหาเหมาะสมหรือไม่ ดึงดูดเด็ก ๆ ได้ไหม ก่อนที่จะซื้อเข้าห้องสมุด

สมาชิก-ชุมชน กับบทบาทต่อห้องสมุดเด็กในชุมชน

การเกิดขึ้นของห้องสมุดเด็กทุกแห่ง มีองค์ประกอบสำคัญร่วมกันอยู่ประการหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกและชุมชน โดยห้องสมุดเด็กส่วนใหญ่ตั้งเคียงคู่อยู่กับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กหรือศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ดังนั้นผู้เป็นเจ้าของภาพแรกในการดูแลห้องสมุด คือ ครูพี่เลี้ยงหรือผู้ดูแลเด็ก หากบริหารจัดการโดยขาดการช่วยเหลือสนับสนุนจากผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเสียแล้ว การดำเนินงานมักล้มเหลว เพราะขาดงบประมาณจัดหาหนังสือใหม่ ๆ มาเพิ่มเติม ผู้ดูแลห้องสมุดก็ต้องทำงานหนักตามลำพังโดยไม่มีใครรู้เห็น ต้องเปิดห้องสมุดถึงเย็นทุกวัน รวมทั้งวันหยุด ดังนั้นห้องสมุดที่เข้มแข็งจึงเป็นห้องสมุดที่ผู้นำชุมชนใส่ใจ สนใจ และให้ความช่วยเหลือ รวมทั้ง องค์การบริหารท้องถิ่นที่ต้องสนับสนุนเบี่ยงเบนทำงานล่วงเวลาให้ผู้ดูแลห้องสมุด การกำหนดแนวทางเพื่อแสวงหาการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นดัชนีชี้วัดความยั่งยืนของห้องสมุด ซึ่งน่าจะถือได้ว่าเป็นปัจจัยหลักที่ต้องแสวงหาให้ได้

สำหรับห้องสมุดเด็กและครอบครัวนั้น สมาชิกมีส่วนร่วมในการจัดซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด หลังจากที่เจ้าหน้าที่แนะนำหนังสือใหม่บนกระดานแนะนำประจำ สมาชิกหลายคนใช้วิธีบริจาคเงินสมทบหรือบริจาคเงินตามราคาปกแล้วห้องสมุดจัดซื้อพร้อมกับระบุชื่อผู้บริจาคไว้ในหนังสือ ต่อมาจึงกลายเป็นระบบปกติที่ทุกคนรับรู้และสามารถสนับสนุนได้

การแนะนำหนังสือดีในห้องสมุด

การแนะนำหนังสือเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในห้องสมุดทุกแห่ง และเป็นกิจกรรมอันเป็นสากลที่ทั่วโลกกระทำกันอยู่เสมอ ห้องสมุดสำหรับเด็กก็ละเว้นกิจกรรมนี้ไม่ได้ เพียงแต่จะต้องช่วยชี้ประเด็นที่พบในหนังสือและศึกษาความเป็นมาของหนังสือพอสมควร ทั้งภาพ ภาษา การออกแบบทางศิลปะ (เพราะหนังสือภาพทุกเล่มผ่านการคัดและทดลองมาทั้งสิ้น หากเป็นหนังสือที่ดี) ที่ต้องทำอย่างนั้นเพราะผู้ใหญ่ส่วนมากมักไม่ค่อยเข้าใจคุณสมบัติของหนังสือภาพสำหรับเด็ก จึงมองรวมไปว่าเป็นหนังสือประเภทเดียวกับการดูช่อง ซึ่งทำให้คุณค่าของหนังสือภาพถูกลดลงไปอย่างน่าเสียดาย

การแนะนำหนังสืออีกวิธีหนึ่งที่น่าสนใจคือการจัดทำป้ายให้สมาชิกลงความเห็น โดยถ่ายเอกสารปกของหนังสือไปปิดเอาไว้ซึ่งจะได้ความเห็นหลากหลายและสามารถเก็บบันทึกทำเป็นงานวิจัยเล็กๆได้หากต้องการ

กิจกรรมการพูดคุยเกี่ยวกับหนังสือ (Book Talk) ก็เป็นกิจกรรมที่ดี ด้วยการรวมกลุ่มสนใจมาร่วมพูดคุย โดยส่วนใหญ่ผู้พูดก็มักจะเป็นพ่อแม่ที่อ่านหนังสือให้ลูกฟัง หรือหากเป็นหนังสือประเภทวรรณกรรม การพูดคุยก็จะทำได้มากขึ้น การเชิญนักเขียนหรือผู้มีชื่อเสียงมาพูดคุยถึงหนังสือที่ตนเขียน หรือหนังสือที่ชื่นชอบเป็นกรณีพิเศษสามารถกระตุ้นความอยากอ่านได้อย่างดี

การแนะนำหนังสือสามารถทำได้หลากหลายวิธีทั้งวงเล็กๆ วงใหญ่และเป็นกิจกรรมต่อเนื่องของห้องสมุด

คัดแยกจัดระบบหนังสืออย่างไร

ห้องสมุดเด็กและครอบครัวมีหนังสือเพียง 3 กลุ่มเท่านั้น คือ

1. หนังสือภาพและนิทานเล่ม
2. วรรณกรรมเยาวชนและหนังสือประกอบการเรียนรู้ เช่น สารานุกรม พจนานุกรม
3. หนังสือสำหรับพ่อแม่

การใช้ระบบสากลของห้องสมุดมาคัดแยกหนังสือในห้องสมุดสำหรับเด็ก นอกจากจะสร้างความสับสนแล้วยังไม่เกิดประโยชน์ เพราะเจตนาของห้องสมุดเด็กคือการนำหนังสือมาเพื่อให้เด็กๆ เข้าสู่โลกของหนังสือได้ง่ายและสนุก หนังสือภาพซึ่งต้องจัดอยู่ในหนังสือภาพเท่านั้นไม่ต้องแยกกลุ่มเป็นวิทยาศาสตร์หรือคณิตศาสตร์ให้สับสน ส่วนหนังสือสำหรับเยาวชนก็ต้องพิจารณาว่าเป็นนักเรียนระดับมัธยม ประถมศึกษาเป็นสำคัญแล้วจัดหนังสือให้สอดคล้องแยกกลุ่มวรรณกรรมออกมาเป็นกลุ่มย่อย และจัดชุดเกี่ยวกับการเรียนรู้ เช่น สารานุกรม พจนานุกรม เป็นสัดส่วน การใช้งานก็ง่าย ชัดเจน หนังสือสำหรับพ่อแม่อาจจะมียุทธวิธีและอื่นๆ หลากหลายก็แยกกลุ่มเอาตามที่มีหนังสืออยู่แต่ไม่ต้องย่อยมาก

ชั้นหนังสือ

การออกแบบชั้นหนังสือในห้องสมุดเด็กมีความสำคัญมาก เพราะหนังสือเองก็มีกลุ่มอายุ มีกลุ่มเป้าหมายของตนเองไม่ต่างจากหนังสือของผู้ใหญ่ ชั้นหนังสือที่เหมาะสมจะช่วยให้เด็กๆ เข้าถึงหนังสือได้ง่าย ส่วนมากหนังสือสำหรับเด็กเล็กก็จะเล่มเล็กสูงไม่เกิน 25 cm. หนังสือสำหรับเด็ก 4-6 ขวบก็จะเล่มใหญ่ขึ้นหนาขึ้น บางเล่มอาจสูงถึง 32-35 cm. การออกแบบชั้นจึงต้องคำนึงถึงความสูงของหนังสือเป็นประการสำคัญ

ห้องสมุดหลายแห่งทำชั้นวางหนังสือเท่ากันหมด มีผลทำให้เกิดพื้นที่เหลือบ้าง ใส่หนังสือไม่ได้บ้าง ดังนั้นก่อนกำหนดความสูงควรจัดหนังสือและจัดกลุ่มหนังสือก่อน ข้อเสนอแนะอีกประการหนึ่งคือ ควรให้ชั้นสำหรับหนังสือขนาดใหญ่สุดอยู่ประมาณชั้นที่ 3 เสมอเพราะมีน้ำหนักมาก ในขณะที่มือและนิ้วของเด็กๆ ยังไม่แข็งแรง โอกาสที่จะทำหนังสือตกจึงมีมากซึ่งอาจเป็นอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นได้

ชั้นสำหรับหนังสือภาพต้องเป็นพื้นที่สำหรับวางหนังสือพิงหลังเสมอเพื่อให้เห็นปกได้ชัดเจน โดยไม่จำเป็นต้องลึกมาก

การดูแลหนังสือ

หนังสือภาพสำหรับเด็กนั้นมีอายุการใช้งานหลายปี หากอยู่ในพื้นที่ๆ เหมาะสมไม่ถูกละเลยจนเกินไป เป็นปูนหยาบและไม่ถูกแสงแดดสาดตรงๆ ทุกวัน การจัดระเบียบการใช้หนังสือเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สามารถช่วยยืดอายุหนังสือออกไปได้อีกหลายปี ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชนหลายแห่งได้รับคำแนะนำจากสมาคมฯ ให้จัดที่ล้างมือ พร้อมสบู่และผ้าเช็ดมือไว้เสมอเพื่อให้เด็กๆ (โดยเฉพาะน้องตัวเล็กที่เล่นดินทรายบ่อยๆ) ล้างมือ เช็ดมือให้แห้งก่อนจับหนังสือ เพื่อไม่ให้หนังสือเปื้อน ซึ่งเป็นการระวังรักษาเบื้องต้นประการหนึ่ง สำหรับหน่วยงานที่พอมีงบประมาณอาจจะทำได้มากกว่านั้น โดยซื้อ Sticker แบบใสแผ่นใหญ่มาติดให้เท่าขนาดปกหน้าหลังเหลือขอบเพื่อพับเข้าด้านใน เช่นการหุ้มปกพลาสติกปกดี แล้วบรรจุรีดผลึกเข้ากับปกแล้วใช้ไดร์เป่าลม เป่าความร้อนรีดด้วยผ้าแห้งให้เรียบวิธีนี้จะช่วยให้ปกหนังสือภาพไม่เปื้อนน้ำดิน และแข็งแรงยิ่งขึ้น

ปัญหาประการหนึ่งที่ผู้ใช้หนังสือมักมองข้ามและสร้างความเสียหายแก่หนังสือคือ การใช้เทปกาวยึดหนังสือเมื่อพบรอยขาด เมื่อกาวยหมดอายุก็จะละลายเป็นเมือกเหนียวสร้างความเสียหายมากยิ่งขึ้น หากพบหนังสือฉีกขาดและสามารถฉีกให้กลับเข้าสู่สภาพเดิมได้ก็ควรใช้สติ๊กเกอร์พลาสติกใสเช่นกันเพราะไม่ละลาย

การถอดปกหนังสือวรรณกรรมออกแล้วทำปกแข็งขึ้นใหม่ เช่นที่ห้องสมุดส่วนใหญ่ทำกันนั้นเป็นวิธีที่ดีแต่ไม่แนะนำเพราะความสวยงามของหนังสือ และเสน่ห์จะเสียไป หากประสงค์จะทำเช่นนั้นก็ควรทำเมื่อหนังสือเสียหายอย่างหนักจนถึงขั้นต้อง “ยกเครื่อง” เท่านั้น

การจัดกลุ่มหนังสือภาพ

ห้องสมุดเด็กและครอบครัวจัดกลุ่มหนังสือภาพออกเป็น 4 กลุ่มดังนี้

1. หนังสือหลัก
2. หนังสือรอง
3. หนังสือประกอบ
4. หนังสืออื่นๆ

หนังสือในกลุ่มที่ 1 นั้นส่วนใหญ่มักเป็นหนังสือภาพสำหรับเด็กเล็ก เช่นหนังสือชุดน้องหมี น้องส้มโอกับพี่หลอดไฟ เม่นหลบฝน เป็นต้น การจัดกลุ่มนี้มุ่งเน้นที่พลังการดึงดูดของหนังสือที่มีต่อเด็กเล็กเป็นสำคัญ ซึ่งถือว่าเป็นหนังสือที่ควรมีไว้อ่านให้เด็กฟังตลอดเวลา เพราะจะทำให้เด็กๆ เข้าถึงหนังสือได้ง่าย เปิดประตูสู่โลกของหนังสือให้เด็กซึ่งผู้เชี่ยวชาญการใช้หนังสือกับเด็กเรียกว่าเป็น “หัวใจของห้องสมุด” จึงถือเป็นหนังสือที่ไม่มีไม่ได้

ส่วนหนังสือรอง (กลุ่มที่ 2) นั้นเป็นหนังสือที่ดีมากเช่นกันแต่อาจจะยากขึ้น ต้องอาศัยฐานความคุ้นเคยหนังสือในกลุ่มที่ 1 ก่อน เมื่อสมาธิเด็กยาวขึ้นแล้วจึงจะเลือกใช้ หนังสือในกลุ่มที่ 3 นั้นอาจกล่าวได้ว่าจะมีหรือไม่ก็ได้ หากมีอยู่ก็ช่วยให้มีหนังสือมากขึ้นเป็นการเพิ่มความหลากหลายแก่ห้องสมุด ซึ่งหากยังไม่มียังมีปริมาณมากนักรักก็ น่าจะให้ความสนใจกับกลุ่มที่ 1 และ 2 ไว้ก่อน (ดูรายชื่อและรายละเอียดได้ในหนังสือเด็ก-หนังสือดี) ส่วนหนังสืออื่นๆ หมายถึงหนังสือในรูปแบบพลาสติก ของเล่นซึ่งไม่น่าจะมีความสำคัญมากนัก

การอ่านหนังสือให้เด็กฟัง

นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญหลายท่านเขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้มากมายว่ามีสาระประโยชน์มากมาย แต่ครูหรือพ่อแม่มักจะเข้าใจผิดว่าการอ่านหนังสือให้เด็กฟังต้องมีทักษะและเทคนิคพิเศษ ความจริงแล้วการอ่านหนังสือให้เด็กฟัง ก็คือการอ่านตามปกติเพียงแต่ออกเสียงให้ดังชัดเจน ออกเสียงให้ถูกต้องมีควบกล้ำ และมีจังหวะวรรคตอน ไม่ต้องดัดเสียงให้เหนื่อย เพียงแต่ครูและพ่อแม่หรือนักกิจกรรมต้องฝึกหาจังหวะของหนังสือแต่ละเล่มก่อนอ่านให้เด็กฟังโดยอ่านเองดังๆ ก่อนสักสองสามรอบ (เมื่อได้หนังสือมาใหม่ๆ) จากนั้นก็อ่านให้เด็กฟังได้แล้ว

ควรรับหนังสือบริจาคหรือไม่

เป็นคำถามที่หลายคนลืมนึกและหลายคนที่มีประสบการณ์ลืมนึกเพราะคิดว่าคงไม่สำคัญเท่าใดนัก แต่ที่จริงมีความสำคัญมากทีเดียวเพราะผู้บริจาคหนังสือก็ลืมไปว่าใครเป็นผู้ใช้หนังสือ จึงบริจาคสิ่งที่ตนไม่ประสงค์จะเก็บไว้ในบ้าน หรือไม่มีที่เก็บแต่จะทิ้งเสียก็เสียตาย ผู้บริจาคถือว่าเผื่อจะได้ประโยชน์ แต่ปรากฏว่าไม่ได้เป็นเช่นนั้นเพราะห้องสมุดแต่ละแห่งมักมีเป้าหมายของตนเอง ห้องสมุดสำหรับเด็กก็อยากได้หนังสือภาพและวรรณกรรมเป็นต้น ดังนั้นหนังสือบริจาคเกือบทั้งหมดจึงไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์

สมาคมไทยสร้างสรรค์เป็นองค์กรหนึ่งที่ไม่เคยขอรับบริจาคหนังสือแต่ก็มีผู้มีจิตใจอันเป็นกุศลบริจาคหนังสือภาพและวรรณกรรมมาให้อยู่บ้างซึ่งก็เกิดประโยชน์เพราะทราบว่าทางสมาคมฯ ต้องการหนังสืออะไร

หน่วยงานหลายแห่งก็มักจะเข้าใจว่าสิ่งสำคัญในการก่อตั้งห้องสมุดคือการได้มาซึ่งอาคาร-โรงเรียน โดยฝากความหวังเกี่ยวกับหนังสือไว้ที่การรับบริจาค ผลปรากฏว่ามีอาคารห้องสมุดมากมายที่เต็มไปด้วยหนังสือเก่าที่ไม่น่าสนใจ ขาดพลังดึงดูด และหลายแห่งก็มีแต่อาคาร ไม่มีหนังสือ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเพราะหัวใจหลักของ

ห้องสมุดคือหนังสือ แต่ก็ไม่มีอยู่ ประสบการณ์ของสมาคมฯพบว่าอาคารมูลค่าประมาณหนึ่งแสน ถึงหนึ่งแสนห้าหมื่นบาทนั้นเพียงพอแล้วที่จะเป็นห้องสมุดสำหรับเด็ก แต่ต้องไม่ลืมที่จะจัดงบประมาณไว้สองแสนถึงสองแสนห้าหมื่นบาท เพื่อซื้อหนังสือ และหากการจัดซื้อกระทำอย่างตรงไปตรงมา ก็จะได้หนังสือที่ดีเป็นจำนวน หนึ่งพันห้าร้อยถึงสองพันเล่ม ซึ่งเพียงพอสำหรับเด็กๆในหลายหมู่บ้านทีเดียว

ระบบสมาชิก

ชุมชนเล็กๆหลายแห่งที่เป็นเจ้าของห้องสมุดสำหรับเด็กไม่ได้จัดทำระบบสมาชิกห้องสมุดไว้ เพราะผู้ดูแลห้องสมุดรู้จักคุ้นเคยกับเด็กๆ ทุกคน จึงไม่มีความจำเป็นต้องทำงานเพิ่ม เวลาเด็กๆ มายืมหนังสือก็เพียงจดชื่อผู้ยืม ชื่อหนังสือและวันที่ยืมหนังสือ โดยรู้กันว่ายืมได้กี่วัน การใช้ระบบไว้ว่างใจเช่นนี้ เด็กๆรักษาสัญญาได้เป็นอย่างดี อัจฉริยะใจเพราะไม่มีหนังสือหายเลย

หนังสือสำหรับเด็ก

เด็กๆที่เริ่มโตแล้วมักจะมีคามสนใจหนังสือในขอบเขตที่กว้างขึ้น การพิจารณาจัดหาหนังสือเข้าห้องสมุดต้องดูตามวัยให้เหมาะสม เช่น เลือกซื้อสารานุกรมที่น่าสนใจ พจนานุกรมทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ แผนที่ นิติสาร และวรรณกรรมที่มีอยู่หลากหลาย ทั้งสำนักพิมพ์ใหญ่ เช่น สำนักพิมพ์ผีเสื้อ สำนักพิมพ์แพรวเยาวชน สำนักพิมพ์มติชน และสำนักพิมพ์เล็กๆอีกหลายแห่งที่พิมพ์หนังสือดี ๆ ออกมามากมาย แต่ผู้เลือกหนังสือควรตั้งกรรมการคัดเลือกอย่างไม่เป็นทางการขึ้นช่วยกัน เช่น เชิญนักอ่าน ผู้ปกครอง ที่สนใจหนังสือและเด็กๆที่อ่านหนังสือมากมายมาช่วยกันจัดทำรายการ เพราะความเสี่ยงประการหนึ่งของการเลือกซื้อวรรณกรรมคือเนื้อหาที่อาจจะไม่เหมาะสมเนื่องจากผู้ซื้อรู้จักหนังสือไม่มากนัก

สารานุกรมที่มีการนำเสนอได้อย่างน่าสนใจมีอยู่ค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่ก็มีเนื้อหาตีกรอบกว้างแต่ขาดความน่าสนใจ ไม่สามารถดึงดูดความสนใจของเด็กได้ ผู้จัดหาหนังสือต้องตั้งใจเลือกระหว่างหนังสือดีแต่ไม่มีคนใช้ กับตีปานกลางแต่สร้างแรงจูงใจให้เด็กได้

หนังสือสำหรับพ่อแม่

สื่อความรู้สำหรับการเลี้ยงดูเด็กมีหลากหลายเรื่องราวและคัดเลือกยากหากมีงบประมาณจำกัด การบอกรับนิติสารเกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กสักสองสามฉบับจึงมีประโยชน์ต่อพ่อแม่และครูมาก นอกเหนือจากหนังสือหลักเช่นสารานุกรมการเลี้ยงดูเด็กของสำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน ที่สมาคมไทยสร้างสรรค์จัดไว้ประจำในห้องสมุดทุกแห่ง เพราะเป็นคู่มือที่ใช้ได้ทั้งครูและพ่อแม่ นอกจากนั้นอาจจะจัดนวนิยายไว้ให้คุณแม่บ้างเพื่อเป็นสื่สน

ทำไมห้องสมุดจึงไม่มีอุปกรณ์คอมพิวเตอร์

กิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพที่สุดสำหรับเด็กปฐมวัยคือการใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ กล่าวคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ดังนั้น หากตีความให้ชัดลงมา ก็จะเห็นได้ง่ายๆว่า กิจกรรมที่จำเป็นสำหรับเด็กเล็กคือการสร้างประสบการณ์การเล่นให้เกิดขึ้นแก่พวกเขา เพื่อกระตุ้นพัฒนาการทางสมอง เสริมการเจริญเติบโตของร่างกาย และสร้างทักษะพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ส่วนการฟังนิทานและการพูดคุยกับบุคคลในครอบครัว สร้างปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆก็เป็นพื้นฐานที่จำเป็นต่อพัฒนาทางสังคมและภาษา และได้รู้สึกถึงความรัก ดังนั้น คอมพิวเตอร์จึงไม่ใช่สิ่งที่จำเป็น และอยู่นอกเหนือสารประโยชน์ที่พึงจะมี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเด็กปฐมวัย

นอกจากนั้นโอกาสที่เด็กๆ สมัยนี้จะสัมผัสเทคโนโลยีในสมัยนี้ มีมากกว่าหนังสืออย่างเทียบกันไม่ได้ ห้องสมุดจึงควรเปิดโอกาสให้เด็กๆ เข้าถึงหนังสือให้มากที่สุด

และเรายังคงมองข้ามประเด็นสำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ที่ต้องใช้ทรัพยากรป้อนอยู่ตลอดเวลา ทั้งไฟฟ้า อุปกรณ์สิ้นเปลือง โปรแกรมสำเร็จรูป และการดูแลรักษา ชุมชนส่วนใหญ่ยังเข้าไม่ถึงเกือบทั้งสิ้น ดังนั้นการสร้างภาวะพึงพาจึงนำปัญหามาให้มากกว่าการพัฒนา

ทำไมห้องสมุดจึงไม่มีโทรทัศน์หรือสื่อภาพและเสียง

ในวันหนึ่งของชีวิต เด็กๆ มีโอกาสพบเห็นโทรทัศน์เป็นเวลาหลายชั่วโมงอยู่แล้ว ทั้งโดยตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ ผลการวิจัยต่างๆ ก็พบเห็นแง่มุมทางลบหลายด้าน ซึ่งผู้บริหารห้องสมุดต้องทำความเข้าใจให้ก่อนตัดสินใจนำโทรทัศน์เข้าห้องสมุด เพราะเด็กนั้นพร้อมจะเข้าหาสื่อที่ง่ายและมีสีสันเร้าใจอยู่แล้ว ส่วนการเข้าถึงหนังสือนั้นยากกว่า เนื่องจากเป็นสื่อที่นิ่ง และต้องใช้ความพยายาม ที่สำคัญต้องอยู่ในความสงบ ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงสมาธิที่เด็กจะได้ตามมา (อันเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับโทรทัศน์) อีกประการหนึ่งที่ต้องไม่ลืมคือ หนังสือไม่มีพลังความสามารถในการเข้าหาเด็ก หากต้องผู้คนเป็นสื่อกลาง แต่โทรทัศน์รุกเข้าหาเด็กได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาคนใกล้ชิดกับเด็ก ดังนั้นจึงไม่มีความสัมพันธ์หรือความรักเกิดขึ้นระหว่างเด็กกับสื่อเหล่านั้น แต่หนังสือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับมนุษย์คนอื่นๆ ขึ้นมาตลอดเวลา เด็กๆ ที่เติบโตมากับหนังสือจึงพร้อมจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มากกว่า

ของเล่นหายไปที่ไหน?

ประการหลักที่ต้องไม่ลืมคือหนังสือนั้นเข้าถึงยากกว่า และต้องมีผู้ใหญ่อยู่ตรงกลาง ดังนั้นห้องสมุดต้องพยายามพาเด็กเข้าสู่โลกของหนังสือให้ได้มากที่สุด ในวัยที่เด็กๆ พร้อม ก็คือช่วงปฐมวัย ฉะนั้นเราจึงจัดพื้นที่เล่นในห้องสมุดให้ แทนที่จะจัดหาของเล่น เพราะการเล่นในสภาพแวดล้อมที่มีผู้ใหญ่เล่นด้วยจะช่วยในด้านพัฒนาการมากกว่า และแน่นอนว่าหากเราจัดของเล่นไว้สำหรับเด็ก เด็กย่อมวิ่งเข้าหาของเล่นมากกว่าหนังสือ ซึ่งไม่ใช่วัตถุประสงค์ของการทำห้องสมุดเด็กและครอบครัว

จัดห้องสมุดอย่างไรให้เด็กๆ สนุก

สิ่งที่ต้องคำนึงถึงประการแรกคือ หนังสือ ต้องคัดเลือกหนังสือที่ถูกใจเด็ก ตรงกับความสนใจตามวัยของเด็ก ไม่ควรเลือกหนังสือที่ผู้ใหญ่ชอบเป็นหลัก และต้องไม่มุ่งยึดเยียดความรู้เพียงอย่างเดียว เด็กๆ ไม่ได้ต้องการความรู้ เด็กต้องการความสุข แต่เราจะเลือกหนังสืออย่างไรให้เด็กสนุกและสนใจ พร้อมทั้งให้เด็กได้เรียนรู้ได้ด้วย เพราะลำพังหนังสือที่มีแต่ความสุขเพียงประการเดียว ก็อาจจะไม่ใช่หนังสือที่ดีและเหมาะสมจะนำมาเข้าไว้ในห้องสมุด

ประการที่สองคือสภาพแวดล้อม ห้องสมุดที่เด็กอยากเข้านั้นต้องดูสนุก อยู่สบายและเป็นมิตร อยากนอนก็นอนได้ อยากเล่นก็เล่นได้ อยากวิ่งก็วิ่งได้ (สภาพรอบๆ ห้องสมุดจึงเป็นเรื่องจำเป็น) ห้องสมุดเด็กและครอบครัวจึงเต็มไปด้วยระเบียบได้ร่มไม้ มีหมอนมีเสื่อให้ยืม มีมุมส่วนตัวให้ครอบครัวไปนอนอ่านหนังสือกันตามสบาย ห้องสมุดสำหรับเด็กจึงต้องทำให้บรรยากาศเป็นบ้านเหมือนอยู่บ้านตนเอง

ประการที่สามคือกิจกรรม ห้องสมุดเด็กต้องมีกิจกรรมเล็กๆ น้อยๆ ให้สมาชิกอยู่เสมอ เพราะการมีหนังสือดีๆ จำนวนมาก และบรรยากาศแวดล้อมสบายๆ โดยไม่มีกิจกรรมเสริม ก็สร้างประโยชน์ได้ไม่เต็มที่ และพร้อมจะเจียบเหว้า กิจกรรมที่สำคัญที่สุดที่ขาดไม่ได้คือ ต้องมีคนอ่านหนังสือให้เด็กๆ ฟังเป็นประจำสม่ำเสมอ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดต้องไม่ปฏิบัติตนเป็นผู้ดูแลหนังสือเช่นห้องสมุดสำหรับผู้ใหญ่ แต่เป็นนักจัดกิจกรรมสำหรับการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะของเด็ก รวมถึงกิจกรรมกระตุ้นการอ่านด้วย

การจัดกิจกรรมให้หลากหลายเป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่จะไม่ปล่อยให้ห้องสมุดเป็นเพียงห้องเก็บหนังสือ และ
เจียบเหงาจนค่อยปิดตัวเองไปในที่สุด

ทำไมห้องสมุดเด็กและครอบครัวจึงไม่มีหนังสือการ์ตูน

หนังสือภาพสำหรับเด็กนั้นมีเจตนาเพื่อสร้างการรับรู้และเรียนรู้ให้เกิดแก่เด็กๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก
ปฐมวัย สร้างอรรถรสและคุณค่าทางวรรณกรรมและศิลปกรรมให้เกิดแก่เด็ก สร้างระบบคุณค่า คุณธรรม ศีลธรรม
และให้ประสบการณ์ชีวิตแก่เด็กๆ การทดลองและคัดเลือกหนังสือที่สมาคมไทยสร้างสรรค์ดำเนินการมาหลายปีพบ
ข้อเท็จจริงประการนี้ ดังนั้น ห้องสมุดเด็กและครอบครัวจึงไม่มีหนังสือการ์ตูน อันถือได้ว่าเป็นสื่อเพื่อความบันเทิง
เป็นหลัก แม้ว่าจะมีหนังสือการ์ตูนอยู่ไม่น้อยก็ตาม เช่น โดราเอมอน แต่หนังสือภาพนั้นเหมาะสำหรับเด็กเล็ก
มากกว่าในด้านการส่งเสริมจินตนาการ พัฒนาการทางภาษา การเรียนรู้เชิงสัญลักษณ์ และการสร้างความผูกพัน
กับผู้คนที่อยู่ใกล้ชิด

หนังสือภาพสำหรับเด็ก

หนังสือภาพสำหรับเด็ก ไม่ใช่หนังสือสำหรับเด็กอ่านเอง แต่เป็นหนังสือที่ต้องมีคนอ่านให้ฟัง ขณะที่
ผู้ใหญ่อ่านหนังสือภาพให้เด็กฟัง เด็กมองดูภาพในหน้าละตามเรื่องที่อ่าน หนังสือภาพที่ดีต้องมีเรื่องกันไปด้วยกัน
ได้ดีกับภาพ ขณะที่หูของเด็กฟัง สายตาของเด็กเฝ้ามองดูภาพ สิ่งที่เกิดตามมาคือ ความรู้สึก ความสามารถในการ
เข้าถึงภาพและเรื่องราว

หนังสือภาพสำหรับเด็กเป็นเครื่องมือชั้นดีในการกระตุ้นให้เด็กได้ใช้ความคิด ความรู้สึกและใช้ความ
สามารถในการจินตนาการ หนังสือภาพช่วยเพิ่มทักษะและพัฒนาการทางภาษาให้แก่เด็ก ทั้งนี้เพราะโดย
ธรรมชาติแล้ว เด็กเล็กๆนั้น แทบจะไม่มีโอกาสได้รับประสบการณ์ทางภาษาที่แตกต่างหลากหลาย ฉะนั้น การอ่าน
หนังสือภาพให้เด็กฟัง จึงเป็นการเปิดโลกให้เด็กได้สัมผัสและเรียนรู้ขอบข่ายอันกว้างไกลของภาษา ให้โอกาสเด็ก
ได้รับรู้เรื่องราวผ่านตัวละคร เด็กๆจะได้มีโอกาสเรียนรู้และเข้าใจถึงอารมณ์ ความรู้สึกต่างๆอย่างลึกซึ้ง ได้มี
โอกาสเห็นรูปภาพอันงดงาม ความมีศิลปะ หนังสือภาพจะช่วยลอบโยนเด็กๆให้คลายความเศร้า ความเหงา ให้
เด็กได้นอนหลับอย่างอบอุ่นใจเมื่อฟังนิทานจบ เด็กๆอาจจะหัวเราะได้ทั้งที่หน้าตานองหน้า เมื่อได้ยินได้ฟังนิทานที่
ตัวเองหรือที่สนุก

นอกจากเรื่องราว คือภาษา และภาพในหนังสือแล้ว เด็กๆจะได้รับความรักผ่านมากับหนังสือภาพ ในที่นี้ไม่
ได้หมายความว่า หนังสือภาพที่พูดถึงเรื่องราวของความรักหรือความสัมพันธ์ หากแต่เป็นความรักของผู้ที่อ่าน
หนังสือให้เด็กฟัง เด็กๆจะรับรู้และสัมผัสได้ถึงความรักของผู้ใหญ่ เมื่อผู้ใหญ่แสดงให้เห็น การอ่านหนังสือ
ให้เด็กก็เป็นหนทางหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่คนนั้นรักเขา

เด็กที่ไม่มีใครเคยอ่านหนังสือให้ฟัง ไม่มีโอกาสได้ดูหนังสือภาพเลยจนกระทั่งเติบโตขึ้น แน่แน่นอนว่า เด็กๆ
เหล่านั้นมีร่างกายที่เติบโตแข็งแรงได้ แต่เด็กจะขาดช่วงเวลาแห่งความสุขและความสนุกจากภาษาที่เป็น
วรรณกรรม ขาดช่วงเวลาแห่งการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้อย่างเต็มที่ ซึ่งจะส่งผลต่อการเรียนของเด็กในระดับ
ที่โตขึ้นในอนาคตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้